

สารคดีทางวัฒนธรรม : พิธีกรรมในชีวิตมนุษย์

วีระ สดสังข์*

* นักเขียนอิสระ คณะผู้ก่อการรวมกลุ่ม “วรรณกรรมลำน้ำมูล” ก่อนจะมาเป็นสโมสรนักเขียนภาคอีสานในปัจจุบัน

มีเรื่องเล่าว่า พรานป่าสามสี่คนเดินทางเข้าป่าล่าสัตว์ วันหนึ่งไปล่าสัตว์ตามปกติ แยกปิ่นแก่ปิ่น ถือหน้าไม้ คันธนู พกมิดแหลม สะพายข้าวห่อ สะกรอยสัตว์ไปอย่างที่เคย จนกระทั่งถึงเวลาเที่ยงวัน นายพรานจึงแฉะพักกินข้าวใต้ต้นไม้ใหญ่ ริมฝั่งแม่น้ำ ทุกคนเอา ห่อข้าวมาเปิดวางรวมกันใกล้โคนต้นไม้ เตรียมลงมือกินข้าวกัน ขณะจะกินข้าว พรานป่านายหนึ่งมองไปเห็นกองขี้หมาที่โคนต้นไม้ เมื่อเห็นดังนั้น ครั้นจะย้ายที่กินข้าว ห่อข้าวก็ถูกเปิดวางแล้ว พรานนายนั้นจึงไปหักยอดไม้บริเวณนั้นไปปกกองขี้หมาไว้หลายยอด เมื่อกินข้าวแล้วจึงเดินทางล่าสัตว์ต่อไป

หลายวันต่อมา มีพรานล่าสัตว์เดินทางผ่านบริเวณนี้ เห็นกิ่งยอดไม้วางกองกัน อยู่ริมโคนต้นไม้ จึงพากันคิดไปว่า มีนายพรานรุ่นก่อนๆ หักยอดไม้มาทำพิธีกรรมขอ อนุญาตล่าสัตว์ในป่าใหญ่และคงอธิษฐานขอให้โชคมีชัยในการล่า จึงพากันไปหักยอดไม้ คนละสองสามยอดมาพนมมือไหว้ขออนุญาตและขอพรก่อนเดินทางต่อไป

ต่อมาอีกไม่นานเมื่อมีชุมชนเกิดขึ้น ใต้โคนต้นไม้ใหญ่ได้รับการยกขึ้นเป็นศาลเจ้า ปู่ตา เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นที่กราบสักการบูชามาจนบัดนี้

เมื่อสมัยผมเป็นเด็กอายุพอที่จะเดินป่าได้ ผมเคยติดตามนายพรานเข้าป่าหลาย ครั้งหลายหน นอกจากถือข้าวของต่าง ๆ แล้ว ได้รับมอบให้ถือปิ่นแก่ปิ่นบอกหนึ่ง ทั้งที่ ผมยังยิงปืนไม่เป็น การเดินทางเข้าป่าล่าสัตว์ ผู้ใหญ่สอนว่า ห้ามพูดคำหยาบ ห้ามพูดว่า อยากกลับ ห้ามคุยโตโอ้อวดและห้ามพูดจาพรั้งเพรีอ ไร้สาระ เช่น พูดเรื่องตลกแล้วหัวเราะ ขบขันหรือบ่นไปต่าง ๆ นานา การกระทำอะไรเช่นนั้นถือว่าเสียฤกษ์เสียยาม ชดโชคชดลาภ ส่วนคนอยู่บ้านก็ถูกสั่งให้สงบปากสงบทำ อย่าทำอะไรผิดรีดผิดรอย พูดแต่น้อย สงบเสงี่ยม เจียมตัว พวกนายพรานเขาถือกัน จึงสั่งสอนลูกเมียไว้ให้จำ ลูกเมียนายพรานทุกคนจึงจำ ได้ดีและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

พอเดินทางไกลถึงชายป่า หัวหน้าพรานให้ทุกคนวางอาวุธลง เต็ดดอกไม้ จุดรูบ สามดอกปักลงแล้วพนมมือขออนุญาตล่าสัตว์และขอพร ทุกคนเชื่อว่า ทุกที่ทุกแห่งมี เจ้าของอยู่ ป่ามีผีป่า เขามีผีเขา แม่น้ำมีผีแม่น้ำ ฯลฯ การจะไปเอาของเขาต้องกราบไหว้ ขออนุญาต เรื่องอย่างนี้ผมไม่รู้ว่ ใครเป็นคนเชื่อมาก่อนแล้วปฏิบัติสืบกันมา นายพราน คงได้ประสบการณ์และความรู้จากพรานรุ่นก่อน ๆ ว่า ใครที่เข้าป่าล่าสัตว์โดยไม่ขอเจ้าที่ เจ้าทางจะกลับบ้านมือเปล่าหรือได้รับภัยอันตราย อาจโดนเสือขบ หมิตบหน้า ฯลฯ ที่ หมู่บ้านใกล้กันมีชายคนหนึ่งชื่อ ตาควรว แก่ตาบอดข้างหนึ่ง สาเหตุเพราะถูกหมิตบหน้า

การล่าสัตว์วันนั้น ไม่มีอะไรติดมือกลับมาเลย นายพรานหน้าตาเครียด การล่าแต่ละครั้งที่ผ่านมา ถ้าไม่ได้แก่ง กวาง หมูป่า อย่างน้อยที่สุดก็ได้ไก่ป่า นก กระต่าย ถือหัว กลับบ้าน การล่าครั้งนี้ดูเหมือนทุกคนจะเห็นว่า ผมเป็นตัวช่วย ผมก็ยอมรับจนถึงวันนี้ เพราะระหว่างเดินทางในป่านั้น ระยะทางไกลมาก เหนื่อยมาก อากาศร้อนขึ้นภายใต้ป่าหนาทึบ ผมเดินเสียงดัง ขาเกาเกาวัลย์ล้มคลุกคลานก็มี ผมส่งเสียงร้อง ส่งเสียงบ่น ทั้งพูดด้วยค่นองปากว่า ถ้าเจออีเก้งจะยิงให้ล้มเลย และผมไม่พอใจเพื่อนรุ่นเดียวกันคนหนึ่งด้วย คณะนายพรานเจอรอยเท้าแก่งตัวหนึ่งและสะกดรอยไปอย่างเงียบเชียบจนมองเห็นตัวแก่ง พอนายพรานยกท้ายปืนประทุบป่า แก่งก็เหวตัววิ่งหายไป พวกเราตามไปจนอ่อนแรง หัวหน้านายพรานจึงพากลับมือเปล่า เพื่อนร่วมรุ่นตำหนิว่า เพราะผมจึงเป็นเช่นนั้น ผมยกปืนแก้ปึงเขาในระยะประชิด ซึ่งเป็นการยิงปืนครั้งแรก แต่เดชะบุญที่ปืนขัดข้องยังไม่ออก ถ้าปืนลั่นออกมาเต็มลำ ร่างของเพื่อนคนนั้นจะล้มกลิ้งลงกับที่อย่างแน่นอน ทุกวันนี้ผมนึกถึงภาพนั้นที่ไร ผมใจหายวาบทุกที...นั่นเป็นประสบการณ์การล่าสัตว์ในป่าใหญ่ครั้งแรกและครั้งสุดท้ายของผม ก่อนจะไปเป็นนักเรียน เป็นนักศึกษา เป็นครูจนถึงวันนี้

พอมาเป็นนักเขียนและเขียนเรื่องนี้ทำให้นึกถึงเรื่องกองข้าหมาและพิธีขอขมา
ขออนุญาตเจ้าที่เจ้าทาง จึงมองเห็นภาพพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์มากมาย
ซึ่งผู้อ่านก็รู้จักกันดีอยู่แล้ว แต่ผมอยากเล่าอีกในมุมของผม...

ผมเป็นหนุ่มอายุแค่ 22 ปี แต่งงานกับหญิงสาวอายุ 21 ปี เมื่อแต่งงานและมีลูก
น้อย ผมถูกคนแก่ที่ทักท้วงว่า มีปานแดงอยู่บริเวณอวัยวะนั้น ก็แปลกใจว่า รู้ได้ไง ผมยังไม่
เคยรู้เลย ไม่เคยคู่อีกด้วย ผู้ที่ทักท้วงบอกว่า “ต้องฆ่าออก มันจะได้ไม่กินลูกกินเมีย” ผม
ไม่รู้อีก่อนว่า มีความเชื่อเรื่องอย่างนี้ด้วย เมื่อถูกทักท้วงเช่นนี้ ใครก็ยอมขวัญเสีย ไม่สบาย
อกไม่สบายใจ จิตไม่มั่นคง จิตแตกกระเจิงไปคนละทิศคนละทาง ขวัญมนุษย์อยู่ที่จิตนี้เอง
ไม่ได้อยู่ที่ร่างกาย จิตควบคุมร่างกาย เมื่อจิตแตกกระเจิง ร่างกายย่อมอ่อนแรงลง เฉพาะ
ผมเองนี่ เวลาจิตแตก ผมรู้สึกปวดหัวมาก ถ้าปวดมากกว่านี้คงทรนทรายเหมือนผีเข้า คิด
ดูเถอะ คนที่แข็งแรง ร่างกายบึกบึน เมื่อรู้ว่าจะต้องถูกประหารชีวิตถึงกับจิตสลับ ร่างล้ม
พับ ยืนไม่อยู่ จิตจึงสำคัญมาก

ผมไม่ถึงกับล้มพับ แต่มีความเป็นห่วงลูกเมียอยู่มาก เมียยังสาว ลูกน้อยกำลัง
น่ารัก ใครจะยอมให้ลูกเมียพลัดพรากไปจากอกยามนี้ได้ จึงถามคนแก่ที่ทักท้วงว่า
ทำอย่างไรจึงจะแก้ไขได้ ได้รับคำแนะนำว่าให้ไปหาหมอพรหมณ์ที่สามารถปราบและแก้ไข
อำนาจปานแดงได้

ผมไปพบพรหมณ์เขมรท่านหนึ่ง ปรีक्षाหาหรือกันแล้วก็กำหนดวัน เมื่อถึงวัน
กำหนดผมเดินทางไปประกอบพิธีกรรมพร้อมลูกเมีย มีดอกไม้ ธูป เทียน และเงินค่ายกครู
12 บาท เรียกว่า คาย พรหมณ์ก็นำพานนี้ยกขึ้นท่วมหัวบริกรรมคาถาภาษาเขมร แม้
ฟังออกผมก็จำไม่ได้และไม่ใส่ใจจะจำด้วย เรื่องพิธีกรรมนั้น ผมไม่ตื่นเต้นเท่าไร แต่อาวุธ
สำหรับปราบปานแดงนั้น มันเป็นเรื่องเล็กๆ หลวมๆ มีด้าม เหมือนเหล็กสักยันต์นี้เอง
คุณลองนึกดูสิว่า “หนังอวัยวะ” นั้นมันบอบบางแค่ไหน...? บรื้อ !!

ผมเหลือบมองเห็นเหล็กแหลมแล้วอดหวาดเสียวไม่ได้ หมอพรหมณ์บอกว่า
เหล็กแหลมนี้ไว้สำหรับแทงไฟแดงหรือปานแดง ผมมองหน้าเมียที่กำลังอุ้มลูกอยู่ยัง
หวาดเสียวมากขึ้น ไม้ปานแดงในกำมือของเรา ผิวหนังบอบบางแค่ไหนใครก็รู้ แล้วผมจะ
ไม่หวาดเสียวได้อย่างไร ผมเกือบจะวิ่งหนีพินิจเสีย แต่กลัวจะเสียการณและถูกกล่าวหา
ว่าไม่ทำเพื่อเมียเพื่อลูก ผมกัดฟันรอและต่อรองกับหมอพรหมณ์ว่า แท่งที่อื่นได้ไหม หมอ
พรหมณ์บอกว่าได้ จะแท่งที่หัวเข่าสองข้างและไหล่สองข้าง ผมใจชื้นขึ้นหน่อย แต่ก็ต้อง
เจ็บแน่ๆ

แล้วหมอธรรมก็นั่งให้ผมเหยียดเข้า บ่นคาถาพิมพ์ใส่เหล็กแหลมแล้วก็แทงย่ำลงที่หัวเข้าข้างละหลายครั้ง มีเลือดแตกซิบๆขึ้นมาเหมือนพวกสีกายสีกยันต์ เสรีจากเขาก็มาแทงอีกที่หัวไหล่ทั้งสองข้างอีกหลายครั้ง เมียผมถึงกับอุ้มลูกเป็นอนาถาหนี เहांนั้นยังไม่พอยังมาแทงลงบนศีรษะด้วย

นี่คือการฆ่าเชื้อผีร้ายเชื้อพราয়ให้ตายไปจากร่างกายผม เสรีแล้วก็อาบน้ำมนต์เปี่ยมโชก... ทุกคนสบายอกสบายใจ ขวัญที่เคยหนีหายกลับมาอยู่ในจิตใจดังเดิม

พิธีกรรมต่างๆของมนุษย์นั้นเกิดจากความกลัว กลัวไม่ปลอดภัยและกลัวตาย มีใครบ้างไม่กลัวตาย เมื่อกลัวตายจึงต้องยอม แม้เจ็บก็ยอม เพราะมันยังไม่ถึงขั้นตาย

มีความเชื่อของชาวบ้านลักษณะนี้อีกเช่นกัน คือ ความเชื่อเรื่อง “ซวง” (คำนี้ภาษาลาว) ชาวบ้านปากอกรักใจว่า “ซวง” คือ เชื้อผีร้ายเชื้อพราয়ชั่ว ซวงทำให้สูญเสียชีวิตในครอบครัว ทำให้ครอบครัวแตกแยกและหายนะ เราคงได้ยินเรื่องผู้ชายกินเมียและผู้หญิงกินผัวหรือกินทั้งเมียและลูกและกินทั้งผัวและลูก เรื่องร้าย ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นอยู่ทั่วไป นั่นคือผู้ชายแต่งงานแล้ว เมียมักตายจาก เมียคนที่หนึ่งตาย พอแต่งงานใหม่เมียคนที่สองก็ตาย แต่งเมียคนที่สามก็ตายอีก เมียมักตายจาก อย่างนี้ชาวบ้านเรียกว่า **ผู้ชายกินเมีย** ถ้าผู้หญิงกินผัว ผัวก็ตายคนแล้วคนเล่า บางทีคลอดลูกออกมาลูกก็ตายเป็นส่วนมากอย่างนี้เรียกว่า **ผู้หญิงกินทั้งผัวและลูก** ส่วนสาเหตุการตายนี้อาจมาจากป่วยไข้ตายหรือไม่ ก็ได้ รับผิดชอบได้ ปรากฏการณ์อย่างนี้ชาวบ้านเชื่อว่า เป็นเพราะซวงที่มาพรากชีวิตมาพรากครอบครัว

ซวงเกิดกับคนที่มีไฟ มีปานในที่ลับ และส่วนมากก็เชื่อกันว่า ไฟหรือปานซึ่งเป็นที่แอบแฝงของซวงนั้น จะเป็นพวกไฟแดงหรือปานแดง ส่วนไฟดำหรือปานดำนั้นถือว่าเป็นไฟหรือปานที่ตายแล้ว เชื้อพราয়แอบแฝงอาศัยอยู่ไม่ได เมื่อเชื่อว่า ซวงเป็นตัวการทำลายชีวิต ทำลายครอบครัว การปราบซวงหรือการฆ่าซวงจึงเกิดขึ้น โดยพราหมณ์ประจำหมู่บ้านนั่นเอง เป็นผู้มีความชำนาญมีวิชาซวงได้

พิธีกรรมฆ่าซวงแต่ละพราหมณ์แตกต่างกันอยู่บ้าง หมอธรรมที่บ้านสามขา อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด กำหนดให้มีการแต่งขันห้าขันแปด มีผ้าขาวยาวเท่ากบคนไปฆ่าซวง หมอพราหมณ์นำขันห้าขันแปดไหว้บูชาครูแล้วก็ให้คนฆ่าซวงนั้นนอนลง เอาผ้าขาวคลุม ตีต่างว่า คนไปฆ่าซวงได้ตายแล้วพร้อมกับซวง และมีการบริกรรมคาถาให้คนที่ตายฟื้นขึ้นมาใหม่โดยปราศจากซวง

การมีไผ่มีปานในร่างกายคน คงเป็นเรื่องธรรมชาติเสียมากกว่า จะเป็นไผ่แดงไผ่ดำก็ไม่น่าจะเป็นเรื่องแปลก แต่ทำไมชาวบ้านจึงเชื่อว่า ไผ่แดงและปานแดงนั้น มีความชั่วร้ายของสิ่งลี้ลับ แอบแฝงอยู่เพื่อทำลายชีวิตมนุษย์

เหตุผลของชาวบ้านอาจจะเกิดจากการสังสมประสบการณ์จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันมา ผมก็เคยรับรู้เคยรู้จักผู้หญิงที่ถูกชาวบ้านว่า ผู้หญิงกินผี แกแต่งงานที่ไร้ผีแล้วตายทุกคน จนไม่มีใครแต่งงานด้วย แกมีไผ่ในที่ลับหรือเปล่านั้นไม่รู้ ครั้นจะขอเปิดดูผมก็ไม่กล้า ผู้ชายคนหนึ่งเป็นคนจีนแต้ยว้นี้ยังมีชีวิตอยู่ แกแต่งงานสามครั้ง เมียคนที่หนึ่งตาย เมียคนที่สองก็ตาย ส่วนเมียคนที่สามก็หย่าร้างกัน แกเลยต้องเลี้ยงลูกสามคนจากสามแม่ ชาวบ้านซุบซิบกันว่า แกเป็นผีชายกินเมีย

ถ้ามนุษย์ไม่มี “ความกลัว” ไม่กลัวความเดือดร้อนวุ่นวาย ไม่กลัวตกใจ ไม่กลัวเจ็บ ไม่กลัวตาย เชื่อได้ว่า จะไม่มีพิธีกรรมใดๆเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์

มนุษย์กลัวความลี้ลับ กลัวศัตรูที่ไม่มองเห็นตัว ไม่เห็นรูปร่าง และไม่รู้ว่ าศัตรูประเภทนี้จะมาคุกคามมนุษย์อย่างไร ขึ้นใจ (ขึ้นตกใจ ขึ้นเจ็บ ขึ้นตาย) มนุษย์จึงป้องกันไว้ก่อน การป้องกันที่ดีที่สุดก็คือ การสร้างพันธะสัญญา การยอม การแสดงความเคารพนับถือด้วยดอกไม้ รูป เทียน ข้าวสาร การปรนเปรอด้วยข้าวปลาอาหารและสิ่งของกับศัตรูที่มองไม่เห็นตัว ในสังคมไทย จึงเต็มไปด้วยสัญลักษณ์แห่งพันธะสัญญา จึงมีศาลเจ้าปู่ ศาลปู่ตา ศาลาเจ้าพ่อและอีกสารพัดในแถบเอเชียอาคเนย์ (ยกเว้นศาลปกครอง ศาลรัฐธรรมนูญ ที่มนุษย์ไม่กลัว ไม่ต้องกราบไหว้ ไม่ต้องเคารพนับถือ เดินขบวนขับไล่ก็ได้)

หากถือว่า นี่คือการเชื่อตามหลักศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ก็แสดงว่า ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิดมนุษย์ แต่ถ้าศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเกิดขึ้นทีหลังการกำเนิดมนุษย์ก็แสดงว่าศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้สวมรอยเข้ากับความเชื่อของมนุษย์ที่มีมาแต่ดั้งเดิมหรือรากความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูสอดคล้องกับรากความเชื่อของมนุษย์

พิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีพิธีกรรมแบ่งเป็น 4 หมวด ประกอบด้วย

1. กฎสำหรับบรรณะ แต่เดิมมีการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แต่ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยเคร่งครัดเท่าใดนัก เช่น พิธีการแต่งงาน ด้านอาหารการกิน ด้านการประกอบอาชีพ
2. พิธีประจำบ้านหรือพิธีสังการ เป็นพิธีกรรมที่ทำให้บริสุทธิ์ เช่น พิธีตั้งครุฑ พิธีเมื่อเด็กมีลมปราณ พิธีแยกหญิงตั้งครุฑ พิธีคลอดบุตร พิธีตั้งชื่อเด็ก พิธีนำเด็กออก

ไปดูดวงอาทิตย์ พิธีบ่อนข้าว พิธีโกนผม พิธีตัดผม พิธีเริ่มการศึกษา พิธีกลับเข้าบ้าน พิธีแต่งงาน

3. พิธีศราถ์ เป็นพิธีทำบุญอย่างหนึ่งที่ลูกหลานทำบุญอุทิศให้แก่บิดามารดา หรือบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

4. พิธีบูชาเทวดา มีพิธีสวดมนต์ภาวนา อาบน้ำชำระกาย และสังเวยเทวดา ทุกวัน พิธีสมโภชถือศีล ฯลฯ

พิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ได้ฝังอยู่ในจิตใจของมนุษย์มาช้านาน แม้ศาสนาพุทธจะเข้ามาแล้วก็ตาม

แม้ศาสนาพุทธจะเข้ามามีบทบาทสำคัญในแถบภูมิภาคนี้ แต่ศาสนาพุทธไม่สามารถทำลายความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลงได้ กลับดูเหมือนว่าจะเข้มแข็งกว่า ศาสนาพุทธเสียอีก

เมื่อวันที่ 11 เมษายน 2558 ที่ผ่านมา ผมได้ไปร่วมพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญให้ พระครูรูปหนึ่ง พระครูรูปนี้มีตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาส ท่านป็นต้นไม้ไปตัดรานกิ่งไม้ ทำพานไม้ทราบเกิดพลัดตกลงมาจนขาหักต้องไปรักษาที่โรงพยาบาล ขาของท่านนั้นหายแล้ว และเดินได้เกือบปกติแล้ว แต่“จิตใจ”ของท่านคงยังไม่ปกติ จึงต้องทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ โดยชาวบ้านเป็นคนจัดพิธีนี้ให้ท่าน

ตำแหน่งเจ้าอาวาส พัดยศพระครู ผมเข้าใจว่า ต้องมีความรู้ มีความลึกในธรรม ของศาสนาพุทธได้พอสมควร ท่านต้องรู้จักอริยสัจ 4 อันประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค มีความรู้ในเรื่องทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และหนทางนำไปสู่ความดับทุกข์ แต่ความรู้นั้นเป็นเรื่องของสมอง ของสติปัญญาอันเป็นร่างกาย ไม่ได้รับรู้ลึกซึ้งด้วย “จิตวิญญาน”

ท่านอาจจะลึกซึ้งด้วยจิตวิญญาน แต่ขัดความศรัทธา ความเชื่อของชาวบ้านไม่ได้ พิธีบายศรีสู่ขวัญจึงเกิดขึ้น เราจึงเห็นภาพพราหมณ์พรมน้ำมนต์ให้พระ พราหมณ์ผูกข้อ แขนให้พระและพราหมณ์เรียกขวัญพระให้มาอยู่กับพระ

พิธีกรรมความเชื่อได้ซึมลึกไปทุกอณูวิญญานของมนุษย์ แม้แต่บนโลกออนไลน์ เราก็เห็นพิธีกรรมจัดสำหรับอาหารให้สวยงาม ถ่ายรูปแล้วโพสต์ลงบนเฟซบุ๊กก่อนรับประทานอาหารในบางมือ โดยเฉพาะผมเอง หลังจากโพสต์เรียบร้อยแล้ว ถือเป็นอันเสร็จ พิธีกรรม

6 พฤษภาคม 2558